

JADIDLAR HARAKATI: TA'LIMDA YANGI UFQLARNI OCHGAN O'ZGARISHLAR

Ubaydullaev Rahmatulloh Abdumalik o'g'li

Oriental Universiteti Tarix fakulteti,
Tarix(mintaqa va mamlakatlar bo'yicha)
yo'nalishi talabasi

Kalit so'zlar: Jadidlar, O'zbekiston, pedagogik, ta'lim, Turkiston, taraqqiyot, jadidchilik, maktab, madrasa.

Annotatsiya: Mazkur maqola Jadidlar harakati va uning ta'lim sohasidagi o'zgarishlarga ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Jadidlar, XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida, O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh qilishga katta hissa qo'shgan, shu bilan birga, jamiyatni yangilash va taraqqiyotga erishish uchun yangi pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqqan. Maqolada, Jadidlar tomonidan taklif qilingan yangi darsliklar, o'quv metodikalari va maktab tizimi haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, Jadidlar ta'limdagi inqilobiy yondashuvlarini ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarga qanday ta'sir qilganligi, ularning bugungi ta'lim tizimiga bo'lgan merosi tahlil qilinadi. Maqola, Jadidlarning ta'lim sohasidagi islohotlarining bugungi o'zbek ta'limiga qanday ta'sir etganini va bu islohotlarning ijtimoiy taraqqiyotga qo'shgan ulushini ko'rsatishga intiladi.

Annotation: This article focuses on the study of the Jadid movement and its impact on changes in the field of education. At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, Jadids made a great contribution to the reform of the educational system in Uzbekistan, and at the same time, they developed new pedagogical approaches for the renewal and development of society. The article discusses the new textbooks, teaching methods and school system proposed by the Jadids. It also analyzes how the Jadids' revolutionary approach to education influenced social and cultural changes and

their legacy to today's education system. The article tries to show how Jadid's reforms in the field of education affected today's Uzbek education and the contribution of these reforms to social development.

Jadidlar harakati XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida Turkiston milliy tafakkur va ta'lim sohasida yuz berayotgan inqilobiy o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lib, u o'zining ilmiy, madaniy, ijtimoiy va siyosiy maqsadlarini amalga oshirishga intilgan. Harakatning asosiy maqsadi o'z davrining ta'lim tizimini yangilash, ilm-fan va madaniyatni rivojlantirish edi. Jadidlar harakati millatni taraqqiyotga yo'naltirish uchun yangicha dunyoqarash va yondashuvlarni ishlab chiqdi, ularning ta'lim va madaniyatdagi islohotlari bugungi O'zbekiston ta'lim tizimiga katta ta'sir ko'rsatdi. Jadidlar xalqni milliy o'zlikka, o'z tarixiga hurmat bilan qarashga chaqirdilar. Ular milliy qadriyatlarni saqlashni va rivojlantirishni asosiy maqsad sifatida belgiladilar. Jadidlar harakati bugungi kunda ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Ularning ta'lim tizimidagi islohotlari, madaniy va siyosiy qarashlari o'zbek jamiyatida yirik o'zgarishlarni keltirib chiqargan. Jadidlar harakati o'zining maqsadlariga erishishda katta muvaffaqiyatlarga erishgan bo'lsa-da, uning to'liq amalga oshirilishi uchun ham vaqt, ham zamon talablari zarur edi. Shunga qaramay, Jadidlarning g'oyalari bugungi ta'lim tizimi, madaniyat va siyosatga katta ta'sir ko'rsatmoqda.

Yangi usul maktablari - musulmon maktablarining ta'lim usuli va dasturlarini isloh qilib, bolalarga ona tilida xatsavod o'rgatgan va yangilik g'oyalarini ilgari surgan o'quv yurtlari. Dastlab Qrimning Boqchasaroy shahrida 1884-yil ma'rifatparvar Ismoilbek Gasprinskiy tomonidan tashkil etilgan va u "usuli savtiya tadrijiya" ("rivojlanuvchi tovush usuli") maktabi bo'lgan. XIX oxiri XX asr boshlarida Turkistonda tijorat va sanoatning rivojlanishi bu sohalarni boshqara oladigan shaxslarni yetishtirish ehtiyojini tug'dirdi. Ko'p asrlik maktabxonalar yoshlarga zarur dunyoviy bilim va ko'nikma bermas edi. Shuning uchun yangi usulda ta'lim beradigan maktablar ochila boshladi. 1893-yil Buxoro amiri Abdulahadxon ruxsati va Mo'minxo'ja Vobkendiy va g'ijduvonlik Domla Fozil sa'yharakati bilan dastlabki yangi usul maktabi ochildi. O'zbekiston hududida keyingi Yangi usul maktablari 1898-yil Qo'qonda Salohiddin

domla va Samarqanddagi paxta zavodi huzurida tatar muallimlari tomonidan ochilgan (o'zbeklar bu davrda bunday maktablarni "no'g'oy maktab" deb atagan). 1900-yildan boshlab Toshkentda jadidchilik harakatining yirik namoyandasi Munavvarqori Abdurashidxonov, Samarqandda Abduqodir Shukuriy (Shakuriy) tashkil qilgan Yangi usul maktablari ish boshlagan. Bunday maktablar Andijon va Namanganda, Xiva xonligida ham ochilgan. 1908-yil Buxoroda A. Burhonov tomonidan tashkil etilgan boshqa yangi usul maktabi ko'p o'tmay yopib qo'yilgan. Yangi usul maktablarida maktabxonadagi yakka o'qitish usulidan sinfda dars berish usuliga o'tildi, sinflarda geogradik xaritalar, globus va boshqalar ko'rgazmali qo'llanmalar paydo bo'ldi. Yangi usul maktablarida xatsavod bolalarning ona tilida tovush usuli - usuli savtiyaaa o'rgatilgan. Maktablar asosan 1- 4sinf dan iborat boshlang'ich maktablar bo'lgan. 1913/14 o'quv yilidan ayrim joylarda 2 bosqichli tizim joriy qilina boshlandi. Bu tizimdagi maktablar namuna maktablari deb atalib, ularning 1bosqichi tahziri (boshlang'ich) sinflar, 2bosqichi rushdiy (yuqori) sinflar deyilgan. Xususan, M.Abdurashidxonovning namuna maktabi, A. Shukuriyning Samarqanddagi va A. Ibodiyevttt Qo'qondagi maktabida rushdiy (yuqori) sinflar (5- 6sinf) ham ish boshlagan.

Jadidlar ta'limdagi yangiliklarining asosiy xususiyatlaridan biri, an'anaviy madrasalardagi diniy ta'lim bilan cheklanib qolmasdan, zamonaviy ilm-fan va amaliy bilimlarni ham o'rgatish edi. Bu yondashuv bugungi kunda ham ta'lim tizimida muhim o'rin tutadi. Jadidlar, o'quvchilarni nafaqat diniy bilimlar, balki ilmiy bilimlar bilan ham tanishtirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yishdi. Jadidlarning ta'limga bo'lgan ilg'or yondashuvi, bugungi ta'lim tizimida ham izlanishda davom etmoqda. O'quvchilarga faol ishtirokchi bo'lish, mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va zamon bilan hamnafas bo'lishni ta'minlashga qaratilgan metodlar bugungi kunda ham ta'lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning ilmiy va amaliy bilimlarini oshirishga yordam beradi.

Jadidchilik harakati davomida ularning o'z matbuoti shakllandi. Jadidlar Toshkentda 1905–06 yillarda «Taraqqiy» (muharriri – Ismoil Obidiy), «Xurshid» (muharriri – Munavvarqori), 1907–08 yillarda «Shuhrat» (muharriri – Abdulla

Avloniy), «Osiyo» (muharriri – Ahmadjon Bektemirov), «Tujjor» (muharriri – Saidkarimboy Saidazimboy o'g'li), 1913 yilda «Sadoyi Turkiston» (muharriri – Ubaydulla Xo'jayev), 1917–18 yillarda «Najot» (muharriri – Munavvarqori), «Kengash» (muharrirlari – Ahmad Zakiy Validiy va Munavvarqori), «Turon» (muharriri – Muhammad Amin Afandizoda, Abdulla Avloniy), «Ulug' Turkiston» (muharriri – Kabir Bakirov), «Sho'roi Islom» (muharriri – Abdulla Battol), «Turk so'zi» (muharriri – Temurbek Xudoyorxonov), «Turk eli» (tahrir hay'ati) kabi gazetalar va 1915 yil «Al-isloh» (muharriri – Abdurahmon Sodiq o'g'li) jurnalini nashr qilgan.

Bu davrda jadidlar ijtimoiy-siyosiy kuch sifatida ham ko'rindi. Sirdaryo viloyatidan Rossiya davlat dumasida a'zoliciga saylangan Toshkentlik Abduvohidqori Abduraufqorievga Toshkent, Chimkent va boshqa joylarning aholisidan 12 moddadan iborat talabnomani davlat dumasiga topshirish yuklandi. 1907 yil fevral–iyun oylarida bo'lgan birinchi davlat dumasida bu hujjatni musulmon fraksiyasining raisi Biglovga topshirgan Abduvohidqori oradan ko'p o'tmay qamoqqa olindi va Tulaga surgun qilindi. Abduvohidqori va Ubaydulla Xo'jayev mashhur rus yozuvchisi L.N.Tolstoy bilan uchrashib, u bilan davrning o'tkir mavzulari bo'yicha munozara qilgan.

Mardikorlikka olish (1916) davrida huquqshunos Ubaydulla Xo'jayev raisligida «Turkiston mardikorlikka olish qo'mitasi» tuzilib, u millatparvar boy Mirkomilboy Mirmo'minboyev bilan birgalikda Rossiya jamoatchiligining e'tiborini bu masalaga jalb etish, farmonni bekor qildirish uchun Petrogradga yo'l oldi. Davlat dumasining 1916 yil 13 va 15-dekabrda o'tgan majlislarida podsho Nikolay I.I. ning 1916-yil 25-iyundagi farmoni Rossiya imperiyasining qonunchiligida ko'rsatilgan hollarga zid ekani tan olindi. Jadidlarning mardikorlarni yurtiga qaytarishga urinishlari 1917 yil fevral inqilobi boshlanishi bilan to'la amalga oshdi. 1917 yilda boshlangan jadidchilik harakatining yangi bosqichida Toshkentlik taraqqiyparvarlar ham muhim rol o'ynadi. «Turon» uyushmasi zaminida 1917 yil 14 martda «Sho'roi Islomiya» jamiyati (tashkiloti) tuzildi (asoschilari Munavvarqori, Abduvohidqori, Ubaydulla Xo'jayev). Jamiyat dasturini Munavvarqori yozgan. Toshkentda «Sho'roi Islomiya», «Turon», «Sho'roi Ulamo»,

«Ittifoqi musulmin» kabi tashkilotlar faoliyat ko'rsata boshladi. 1917 yil 17–20 sentyabrda Toshkentda bo'lib o'tgan Turkiston va Qozog'iston musulmonlarining qurultoyida «Sho'roi Islomiya» va «Sho'roi Ulamo», «Turon» va boshqa siyosiy tashkilotlarni birlashtirish yo'li bilan «Ittifoqi musulmin» siyosiy partiyasini tuzishga kelishildi. Turkistondagi dastlabki oliy o'quv yurti – Turkiston xalq universiteti (hozirgi O'zbekiston milliy universiteti)ning 1918 yilda Toshkentda ochilishi ham jadidlar faoliyati bilan bog'liq. Munavvarqori Abdurashidxonov tashabbusi bilan 1918-yil 12-mayda Turkiston xalq universiteti tarkibida Musulmon xalq dorilfununi tashkil qilindi. 1919 yil Toshkentning Eski shahar qismida jadidlar tashabbusi bilan Turkiston xalq konservatoriyasining milliy (Eski shahar) bo'limi tashkil etildi.

Jadidlar harakati, o'zining ta'limdagi islohotlari va yangiliklari bilan nafaqat o'z zamonasi, balki bugungi kunda ham o'zining ta'sirini davom ettirmoqda. Jadidlarning ta'limga yangicha yondashuvi, ilmiy va amaliy bilimlarni birlashtirish, mustaqil fikrlash va zamonaviy bilimlarni yosh avlodga etkazish kabi g'oyalari, bugungi ta'lim tizimining asosiy tamoyillariga aylangan. Ularning milliy madaniyatga e'tibor berishi va jamiyatning ilmiy va madaniy rivojlanishiga qo'shgan hissassi bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmaydi. Jadidlarning ta'lim tizimida amalga oshirgan yangiliklari, o'zbek ta'limining zamonaviy shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Shuningdek, jadid maktablarining pedagogik yondashuvlari va o'quv dasturlari bugungi o'quv tizimida keng qo'llanilib, ta'lim jarayonining sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, jadidlarning ta'limdagi islohotlari, jamiyatni rivojlantirish va ilm-fan sohasida yangiliklarni joriy etish uchun asos bo'lib xizmat qilgan. Jadidlar harakatining ta'limga bo'lgan ilg'or qarashlari va amaliy ishlari, bizning bugungi ta'lim tizimimizda davom etmoqda va bundan keyingi rivojlanishlar uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aliev A. Mahmudxo'ja Behbudiy. T., 1994.
2. Ahmedov S. O'limdan qo'rqmagan mutafakkir. „Sovet O'zbekistoni san'ati“, 1989-yil, 2-son.

3. “Ma’naviyat yulduzlari” Toshkent, 1999.
4. Qosimov S. Behbudiy va jadidchilik. „O‘zbekiston adabiyoti va san’ati“, 1990-yil
5. G‘ulomov H. Jadidchilarning ta’lim shakli "Pereodica" 2020.
6. Karimov I. "Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot pirovard maqsadimiz" "Ishonch" gazetasi, 25 yanvar 2000 yil.
7. O'zbekiston tarixi (qisqacha ma'lumotnoma) T. "Sharq", 2000.
8. O'zbekiston tarixi (1-qism), T. "Universitet", 1997.
9. O'zbekiston tarixi (talabalar uchun qisqacha Ma'ruzalar matni), T., "Universitet", 1999.